

УДК 37.091.4(А. С. Макаренко)

*Віта Данькевич,
м. Київ*

ІДЕЇ А. МАКАРЕНКА У ВИМІРАХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті автор крізь призму системного підходу аналізує ідеї А. Макаренка в контексті проблеми професійного розвитку особистості. Педагогічні погляди А. Макаренка займають особливе місце серед досягнень вітчизняної та світової науки і є об'єктом постійної уваги освітян, педагогічної, наукової громадськості.

Ключові слова: педагогічна система, системний підхід, ідеї А. Макаренка, професійний розвиток особистості.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань реформування національної освіти в Україні визначено національне виховання молоді, мета якого – формування національно свідомого громадянина України, патріота своєї Батьківщини, здатного розвивати і підтримувати традиції свого народу.

Значна кількість нормативних документів та публікацій у педагогічній пресі є свідченням постійних пошуків науковцями оптимального вирішення проблем виховання підростаючого покоління. На нашу думку, ґрунтовне й об'єктивне вивчення передових педагогічних ідей і педагогічного досвіду, накопичених упродовж історії розвитку педагогічної науки та практики,

допоможе в розробці сучасних виховних педагогічних технологій, систем.

Аналіз досліджень і публікацій. У навчальній і науковій педагогічній літературі до теперішнього часу не сформульоване чітке поняття «педагогічна система», не дано чіткого уявлення про її структуру та функції. Ця обставина привела до того, що термін «педагогічна система» вживається в різних контекстах і значеннях. На важливості системного підходу до вивчення педагогічних явищ акцентував увагу Ф. Корольов. Він відносив педагогічні системи до великих (або складних) і визначив такі їх ознаки: цілісність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем:

1. Цілісність полягає в тому, що частини складної педагогічної системи слугують спільній меті. Їх взаємодія і взаємопроникнення – об'єктивна необхідність, що виключає розрив цих частин.

2. Взаємозв'язок полягає в тому, що зміна одного елемента в системі впливає на всі інші.

3. Зв'язок із середовищем виявляється в тому, що педагогічна система – це складова частина середовища, її елемент, що включає, у свою чергу, елементи більш низького порядку.

Внаслідок особливої складності педагогічної системи, її нормальне функціонування, на думку вченого, вимагає науково обгрунтованого управління [4].

Окремі аспекти системного підходу до аналізу педагогічних феноменів розглядали С. Архангельський, В. Беспалько, О. Братко, М. Дмитрієва, Т. Ільїна, Н. Кузьміна та ін. Системному аналізу в роботах дослідників підлягало програмоване навчання, діяльність студента та викладача, пізнавальна діяльність учня, знання, які повідомляються, знання, які засвоюються або формуються, прямий і зворотній зв'язок та ін.

Визначення поняття «педагогічна система» має загальнотеоретичне і вузькопедагогічне значення. На думку В. Богдановича, Л. Сумарокова, А. Уємова, залишаються нез'ясованими проблеми застосування системного підходу до аналізу педагогічних явищ, питання про системні параметри, системні закономірності, про способи оптимізації систем і т. д.

С. Архангельський визначає систему як «безліч взаємопов'язаних компонентів, що становлять певне ціле у своїй будові і функціонуванні». У якості однієї з характеристик системи автор висуває єдність централізації та автономії, що виражає закономірність, яка вказує, що «функція єдиної інтегративної системи більше, ніж сума функцій її складових». Ця закономірність є загальною для всіх соціальних систем і висловлює філософський принцип цілісності – основний системоутворюючий принцип [1].

На думку В. Беспалько, «система – це будь-який процес, що відбувається в певних умовах, у сукупності з цими умовами. Системи, у яких відбуваються педагогічні процеси, визначаються як педагогічні системи, що мають певні елементи або об'єкти і їх взаємозв'язки або структури та функцію Педагогічна система, як і будь-яка інша, має свою структуру. Педагогічна система як компонент соціальної системи підпорядкована цілям, згідно з якими вона функціонує [2]. Причому В. Беспалько вважає, що педагогічна система, будучи системою замкненою, перебудовує діяльність інших компонентів залежно з вимогами соціальної системи, що висуваються хоча б одним із її елементів, який у даний момент і буде системоутворювальним.

Н. Кузьміна визначила педагогічну систему як «безліч взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, освіти та навчання підростаючого покоління та дорослих людей» [5].

Л. Вікторова, синтезувавши уявлення багатьох учених-педагогів, обґрунтувала авторське визначення поняття «педагогічна система»: «Педагогічна система – це впорядкована множина взаємопов'язаних компонентів, що утворюють цілісну єдність, підпорядковану цілям виховання і навчання». При цьому Л. Вікторова зауважує, що «провідним принципом організації системи є принцип цілісності, оскільки саме він включає в себе і структуру, без якої неможливе створення системи, та зв'язку (у тому числі зв'язку управління), без яких неможливе функціонування системи» [3]. Вирішальна роль у будь-якій соціальній системі належить індивідуальним або колективним суб'єктам управління. Особливе місце серед досягнень вітчизняної та світової науки займають ідеї відомого педагога-реформатора А. Макаренка.

Метою статті є визначення концептуальних ідей А. Макаренка щодо професійного розвитку особистості з позиції системного підходу.

Виклад основного матеріалу. В історію педагогіки та освіти інтернатні установи, керовані А. Макаренком, увійшли як безпрецедентно ефективні педагогічні системи. Досвід педагога широко використовується в зарубіжних країнах: Німеччині, Данії, Китаї, Японії, Угорщині, Польщі, Чехії, США, Ізраїлі, Росії.

В Україні ідеї класика світової педагогіки А. Макаренка вивчали Н. Абашкіна, М. Гетьманець, І. Зязюн, С. Карпенчук, І. Кривонос, П. Лисенко, Ф. Науменко, М. Ніжинський, М. Ярмаченко та ін.

С. Щербина слушно вважає, що «тривалі дослідження світових і вітчизняних макаренкознавців дали змогу виділити такі концептуальні положення педагогічної системи А. Макаренка: суть виховання як суспільного явища; єдність виховання і життя; мета виховання як розгорнута програма формування людської особистості; колектив як метод виховання; взаємовідносини колективу і особистості; самоуправління у колективі; виховання свідомої дисципліни; зв'язок навчання з продуктивною працею; праця як постійний компонент системи виховання; залучення вихованців у різноманітні життєві сфери, виховання господаря життя; традиції і їх виховна роль; педагогічний колектив і його центр; всебічний розвиток особистості; роль сім'ї у вихованні дітей» [8].

Досвід А. Макаренка включає в себе важливі аспекти теорії та практики виховання, що значною мірою висвітлюють гострі педагогічні проблеми сьогодення.

А. Макаренко досліджував діалектику взаємопов'язаних педагогічних явищ. Педагог виявив, що «діалектика педагогічної дії настільки велика, що ніякий засіб не може бути ні позитивним, ні негативним, якщо його вплив не контролюється іншими...» [6, с. 105]. А. Макаренко писав, що людина не виховується частинами. Загалом мету виховання вчений розумів як програму людської особистості, програму людського характеру. При цьому «стандартна» програма передбачала: сміливість, мужність, чесність, працьовитість, патріотизм, знання, «всю картину

людської особи». Однак учений зауважив, що було б неймовірним «верхоглядством ігнорувати людське різноманіття». Тому до стандартної програми додавався «індивідуальний коректив». Останній особливо був важливим для виявлення «інтелектуальної еліти», майбутніх акторів, музикантів, художників, лікарів, педагогів, інженерів. Відомо, що серед трьох тисяч випускників навчальних установ під керівництвом А. Макаренка їх було чимало.

Однією з центральних ідей педагогічної системи видатного вченого є ідея поєднання навчання з продуктивною працею. У 20-х рр. минулого століття ідею трудової школи в європейських країнах обстоювали Дж. Дьюї, С. Френе, Р. Штайнер, а в СРСР – П. Блонський, С. Шацький та ін.

А. Макаренко успішно реалізовував цю ідею в колонії ім. М. Горького. На 40 десятинах землі колишнього маєтку поміщика Трепке було організоване зразкове господарство. При цьому педагог був переконаний, що навіть навчальна праця має суспільну значущість. Все ж на цьому етапі важливою була не сільськогосподарська праця, а праця вихованців у ремісничих майстернях (швейній, ковальській, столярній та на фермі). Важливим у такій організації продуктивної праці було врахування нахилів вихованців і використання нових технологій.

З 1932 р. А. Макаренко в комуні ім. Ф. Дзержинського організував два найсучасніші на той час виробництва – заводи з виготовлення фотоапаратів та електросвердел. Всі вихованці щоденно працювали по 4 години. Завдяки впровадженню нових технологій вдалося досягти рентабельного виробництва. Прибуток комунарів у 1932 р. становив 5 млн. рублів. Отже, головна орієнтація професійної підготовки, яка становила підґрунтя професійного розвитку колоністів, у закладах, якими керував А. Макаренко, була не на ремісниче, а на сучасне машинне виробництво, а також на те, щоб вихованці здобували кілька професій. А. Ткаченко зазначає, що це було однією з головних гарантій попередження рецидиву в поведінці колишніх безпритульних. Тому не дивно, що впродовж усієї педагогічної діяльності А. Макаренко здійснював активний пошук форм адаптації підлітків до змісту і цінностей їх професійного майбутнього [7, с. 16].

Концептуальні ідеї А. Макаренка можна сформулювати так: 1) жодна дія педагога не повинна стояти осторонь від поставлених цілей; 2) ніякий педагогічний засіб не може бути оголошено раз і назавжди корисним або шкідливим. Окремий засіб може бути і позитивним, і негативним; вирішальним є дія всієї системи засобів; 3) ніяка система виховних засобів не може бути встановлена раз і назавжди: вона змінюється і вдосконалюється в точній відповідності з розвитком дитини і поступальним рухом суспільства; 4) будь-який засіб повинен бути педагогічно доцільним, що перевіряється дослідним способом.

Антон Семенович ввів до наукового вжитку ряд педагогічних понять: «педагогічна техніка», «майстерність», «проекування або програма особистості», «виховний колектив», «тон і стиль життя колективу», «педагогічний колектив», «тривалість педагогічного колективу», «педагогічний центр», «ближня, середня і далека перспективи» тощо. Частина цих понять активно використовуються в сучасному педагогічному просторі.

А. Макаренко поглибив значення, а в багатьох випадках дав нове трактування більшій частини традиційних понять теорії виховання, насамперед таких, як «вимога», «покарання», «заохочення», «дисципліна», «режим» та ін. За цим переосмисленням також стоять принципово нові педагогічні рішення, нові підходи до виховання.

Переосмислення понятійного апарату педагогічної науки, безсумнівно, лежить в основі педагогічних ідей А. Макаренка. Зокрема, важливою ознакою будь-якої педагогічної технології є її мета. Педагогічний досвід А. Макаренка є яскравим прикладом того, як поставлені ним виховні цілі та задуми матеріалізувались у результаті виховної роботи в живій долі його вихованців.

Висновки. Таким чином, аналіз ідей А. Макаренка з позиції системного підходу дає можливість стверджувати, що педагог-новатор створив унікальну систему виховання. Своє життя він присвятив тому, щоб виховання особистості, її професійний розвиток був суголосний вимогам суспільства, відповідав соціально-економічному прогресу.

Список використаної літератури

1. Архангельский С. И. Лекции по научной организации учебного процесса в высшей школе / С. И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 2002. – 200 с.
2. Беспалько В. П. Теория создания и применения школьных технологий : учебник / В. П. Беспалько. – М. : Народное образование, 2006. – 192 с.
3. Викторова Л. Г. О педагогических системах / Л. Г. Викторова. – Красноярск : Изд-во Красноярского университета, 1989. – 101 с.
4. Королев Ф. Ф. Очерки по истории советской школы и педагогики / 1917 – 1920 гг. / Ф. Ф. Королев. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 552 с.
5. Кузьмина Н. В. Понятие педагогическая система и критерии ее оценки / Н. В. Кузьмина // Методы системного педагогического исследования / под ред. Н. В. Кузьминой. – М. : Народное образование, 1980. – 172 с.
6. Макаренко А. С. Сочинения : в 7 т. / А. С. Макаренко ; Ин-т теории и истории педагогики АПН РСФСР ; редкол.: И. А. Каиров (гл. ред.), Г. С. Макаренко, Е. Н. Медынский. – Т. 5. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 559 с.
7. Ткаченко А. В. Професійний розвиток особистості в практиці А. С. Макаренка: історико-педагогічний аспект (1920–1935 рр.): [монографія] / А. В. Ткаченко. – Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – 342 с.
8. Щербина С. М. Дидактичні умови забезпечення емоційності навчання студентів під час вивчення курсу «Історія педагогіки» / С. М. Щербина, І. О. Щербина // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. пр. – № 31. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 439-448.

Віта Данькевич

ИДЕИ А. МАКАРЕНКО В КОНТЕКСТЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

В статье автор сквозь призму системного подхода анализирует идеи А. Макаренко в контексте проблемы профессионального развития личности. Педагогические взгляды А. Макаренко занимают особенное место среди достижений отечественной и мировой науки и являются объектом постоянного внимания педагогов, педагогической, научной общественности.

Ключевые слова: педагогическая система, системный подход, идеи А. Макаренко, профессиональное развитие личности.

Vita Dankevych

IDEAS OF A. MAKARENKO ARE IN MEASURINGS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY

In the article I had done the attempt to analyse the concept «pedagogical system», define its characteristics and components and point to the importance of function of the pedagogical system like the component of social system. In the context of mentioned the pedagogical system of A. Makarenko has been analysed that takes the special place among the achievements of domestic and world science and it is an object of constant attention not only pedagogues but all community. It gave the opportunity to accentuate such conceptual points of A. Makarenko pedagogical system as the essence of bringing up like social phenomenon; the unity of bringing up and

life; the goal of bringing up like the develop program of human personality formation; the collective like a method of bringing up; the interrelations of collective and personality; the self-government in collective; the bringing up of the conscious discipline; the connection of teaching and the productive work; the work like the constant component of bringing up system; the involvement of fosterlings in the various spheres of life, the bringing up of the master of life; traditions and their educational role; the comprehensive development of the personality; the role of the family in the children bringing up etc. It was determined that A. Makarenko is one of the first attempted to investigate the dialectics of the mutual pedagogical phenomenon indicated that person does not bring up partly, he was able to scrutinize the nativity of the pedagogical technologies and he had formulated main postulates of the technological pedagogical logics, he had made deeper the meaning of traditional concepts of the bringing up theory and he had given the new interpretation for more part of them, for example, «demand», «punishment», «involvement», «discipline», «routine» and other. Generally, outstanding pedagogue perceived the goal of the bringing up like the program of human personality, the program of human character, that he had realized in the colony named after M. Gorkiy and the commune named after F.E. Dzerzhynskiy successfully. This experience of A. Makarenko can be excellent example for us how educational goals and plans can be realized in the destinies of fosterlings and changed their life for better in the result of educational work.

Keywords: pedagogical system, approach of the systems, ideas, And. Makarenko, professional development of personality.

References

1. Arhangelskiy, S. I. (2002) *Lektsii po nauchnoy organizatsii uchebnogo protsessa v vysshney shkole* [Lectures on scientific organization of educational process at higher school], Moscow, Vysshaja shkola, 200 p. (in Russian).
2. Bospalko, V. P. (2006) *Teoriya sozdaniya i primeneniya shkolnyih tehnologiy* [Theory of creation and application of school technologies], Moscow, Narodnoe obrazovanie, 192 p. (in Russian).
3. Viktorova, L. G. (1989) *O pedagogicheskikh sistemah* [About the pedagogical systems], Krasnoyarsk, Izd-vo Krasnoyarskogo universiteta, 101 p. (in Russian)
4. Korolev, F. F. (1958) *Ocherki po istorii sovetской shkoly i pedagogiki. 1917-1920* [Essays on history of soviet school and pedagogics], Moscow, Izd-vo APN RSFSR, 552 p. (in Russian).
5. Kuzmina, N. V. (1980) *Ponyatie pedagogicheskaya sistema i kriterii ee otsenki* [A concept is the pedagogical system and criteria of its estimation]. In: *Metody sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya* [Methods of system pedagogical research (Eds. Kuzmina N. V.)], Moscow, Narodnoe obrazovanie, 172 p. (in Russian).
6. Makarenko, A. S. (1958) *Sochineniya* [Making], Vol. 5, Moscow, Izd-vo APN RSFSR, 559 p. (in Russian).
7. Tkachenko, A. V. (2013) *Profesinyyny rozvytok osobystosti v praktytsi A. S. Makarenka: istoriko-pedahohichnyy aspekt (1920–1935)* [Professional development of personality in practice A. S. Makarenko: istoriko-pedahohichnyi

aspect (1920–1935)], Poltava, PNPU imeni V. H. Korolenka, 342 p. (in Ukrainian).

8. Shcherbyna, S. M. (2011) *Dydaktychni umovy zabezpechennya emotsiynosti navchannya studentiv pid chas vyvchennya kursu «Istoriya pedahohiky»* [Didactics terms of providing of emotionality of studies of students during the study of course «History of pedagogics»]. In: *Pedahohika vyshchoyi ta seredn'oyi shkoly: zb. nauk. pr.* [Pedagogics of higher and middle school: zbyrnik of scientific labours], № 31, Kryvyi Rih, KDPU, pp. 439-448 (in Ukrainian).

Одержано 06.05.2015 р.